

formacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań” stanowi tylko pierwszą część w cyklu badań nad wskazanym problemem badawczym. Trzeba również podkreślić, że w Polsce wciąż brakuje tłumaczeń oraz publikacji zawierających poglądy badaczy zagranicznych. Tadeusz Bodio we wstępie podkreśla, że nie zawsze powstające publikacje w obszarze WNP są obiektywne i prawdziwie odzwierciedlają tamtejszą rzeczywistość. Państwa te ze względu na występowanie autorytarnych systemów rządów narzucają cenzurę, a publikowane prace są pisane pod dyktando lub na życzenie władz. Jednak jak słusznie podkreśla redaktor, nawet takie prace mają pewien walor poznawczy i nie sposób je omijać w badaniach i przemyśleniach naukowych. Potrzebna jest jeszcze większa współpraca z zagranicznymi ośrodkami badawczymi oraz wymiana poglądów i doświadczeń między badaczami. Połączenie poglądów rzeczywistych świadków badanej rzeczywistości, jak i niezależnych obserwatorów może poskutkować bardzo cennym odkryciem w przyszłości.

Reasumując, warto jeszcze raz podkreślić, że omawiana publikacja stanowi wielki wkład w rozwój badań naukowych nad transformacją, systemami politycznymi oraz przywództwem politycznym państw poradzieckich, a w szczególności krajów WNP. Koncepcja książki jest przejrzysta i interesująca poznawczo, inspirowa i prowokuje do dyskusji. Pierwszy tom obejmuje wiele ważnych zagadnień metodologiczno-teoretycznych w poznaniu tamtejszej rzeczywistości społecznej, a ściślej politycznej. Wskazuje również na zadanie, jakie stoi przed badaczami, na wzbogacanie oraz bardziej dogłębne i szczegółowe badanie tej tematyki. Odpowiedź na pytanie, dlaczego zachodnie zasady demokratycznego państwa prawnego nie zawsze są przyjmowane i potrzebne dla państw pozaeuropejskich może pozwolić na zapobieganie wielu konfliktom i sztucznemu narzucaniu woli innych państw. Uważam, że cykl badań nad przywództwem politycznym w krajach WNP jest wypełnieniem luki w omawianym obszarze badań i wnosi ogromny wkład nie tylko do polskiej literatury naukowej, ale i światowej.

Bozhena Yanisiv

Tadeusz Dmochowski, *Radziecko-chińskie stosunki polityczne po śmierci Mao Zedonga*, Gdańsk 2009, ss. 874.

Nośnym wyzwaniem w rozpoznawaniu współczesnych stosunków międzynarodowych są bilateralne relacje między państwami, a w tym między b. Związkiem Radzieckim i Chinami w sytuacji dokonywania się głębokich przemian ustrojowych. W pierwszym z nich generowała je nowa polityka urzeczywistniana przez Michaiła Gorbaczowa, w drugim, ujawnianie się nowej strategii polityki zagranicznej po śmierci Mao Zedonga – inicjatora skrajnie radykalnej wersji marksizmu-leninizmu, zwanej maoizmem. Postrzegając stosunki międzynarodowe jako kompleks całościowo powiązanych ze sobą elementów, jakimi są państwa i inne podmioty wchodzące w różnego rodzaju związki i zależności z otaczającym je środowiskiem, podjęto się w prezentowanej rozprawie, wyzwanie wskazania ogniw stosunków między mocarstwami, „potęgami komunistycznymi” oraz ich eksploatacji z punktu widzenia dokonujących się przemian w rzeczywistości międzynarodowej. W prezentacji problemu podniesiono kwestie: reżimów politycznych, ośrodków decyzyjnych oraz czynników osobowościowych w kontekście generowania relacji międzynarodowych, co zezemplifikowano rzeczywistością kulturową obu państw. Podkreślono przy tym że wobec niskiej instytucjonalizacji procesu decyzyjnego w obu mocarstwach główną rolę w podejmowaniu decyzji dotyczących stosunków międzynarodowych odgrywały jednostki takiego formatu, jak Deng Xiaoping i Michaił Gorbaczow. Jest to ważna perspektywa badawcza ujawniająca rolę jednostki w kształtowaniu ładu międzynarodowego.

Prezentacja problemu właściwie wpisuje się w nurt nowoczesnych badań z zakresu stosunków międzynarodowych. Łączy się w niej wiedzę faktograficzną z refleksją intelektualną z ujęciem teoretycznym. Teoria nie tworzy w poznaniu nowych podmiotów, faktów czy zjawisk, a tylko je identyfikuje, nazywa i wskazuje ich specyfikę. Ujawnia się ona w sferze systematycznego, krytycznego uporządkowania zjawisk i procesów, jak też we wskazaniu związków przyczynowo-skutkowych oraz w genera-

lizacji holistycznej dotyczącej budowy stosunków między obu mocarstwami w powiązaniu z siłami kreującymi ład międzynarodowy, a zwłaszcza z polityką zagraniczną Stanów Zjednoczonych.

W warstwie metodologicznej, wskazując kształtowanie się stosunków dwustronnych, z uwzględnieniem zmienności środowiska międzynarodowego oraz sytuacji wewnętrznych w obu mocarstwach, stopniowe przechodzenie od sytuacji konfliktowej do współpracy w wymiarze dwustronnym, regionalnym i globalnym oraz sferę instytucjonalizacji obok odkrywania istoty zjawisk i procesów zachodzących w środowisku międzynarodowym oraz ich katalogowania ujawnia się eksperyment myślowy, swoista idealizacja rzeczywistości politycznej. Jest to nośny zabieg interpretacyjny w rozpoznawaniu stosunków międzynarodowych.

Istotę problemu poznawczego prezentuje się w czterech rozdziałach, zatytułowanych kolejno: I. Radziecko-chińskie stosunki polityczne w okresie przejściowym po śmierci Mao Zedonga, II. Niezależna polityka zagraniczna Chin i „nowe myślenie” Gorbaczowa, III. Normalizacja stosunków radziecko-chińskich, IV. Stosunki radziecko-chińskie w okresie rozpadu bloku wschodniego i ZSRR. Prezentację problemu poprzedza jego objaśnienie metodyczno-metodologiczne zawarte we *Wstępie*. Wskazuje się w nim, że jednym z najważniejszych procesów ostatniego dwudziestolecia XX w., obok zakończenia zimnej wojny oraz rozpadu bloku wschodniego i upadku Związku Radzieckiego, była normalizacja stosunków radziecko-chińskich, w istotny sposób stabilizująca środowisko międzynarodowe i sprzyjająca jego pokojowemu i transformacyjnemu rozwojowi.

Podkreśla się, że przedmiotem badań, których wyniki prezentuje się w rozprawie było rozpoznanie kształtowania się stosunków dwustronnych, z uwzględnieniem zmienności środowiska międzynarodowego oraz sytuacji wewnętrznej w obu państwach, stopniowe przechodzenie od konfliktu do współpracy. Przyjęto hipotezę, że procesy normalizacyjne uwarunkowane są zachodzącymi zmianami środowiska międzynarodowego, wstrzymwanymi lub wspieranymi przez czynniki wewnętrzne zarówno o charakterze obiektywnym (wewnętrzne reformy poli-

tyczne, instytucjonalne i ekonomiczne), jak i subiektywizm (zmiana elit, rola przywódcy).

Ważne pytania poznawcze w prezentacji problemu stanowią, m.in., w jaki sposób tradycja historyczna warunkowała reżim polityczny i pozycję przywódcy w obu krajach? Jakie zmiany w środowisku międzynarodowym spowodowało przejście od polityki konfrontacji do normalizacji? w jakim stopniu polityka zagraniczna była elementem walki ideologicznej i realizacji paradygmatu hegemonistycznego? Jak trwały okazał się czynnik ideologiczny w stosunkach dwustronnych i globalnych? Jak trwały okazał się czynnik rozumienia państwa i jego suwerenności oraz integralności terytorialnej, ujmowany w sztywne ramy paradygmatu realistycznego oraz rygorystycznego pojęcia bezpieczeństwa narodowego bez akceptacji dla nowego rozumienia suwerenności i terytorialności państwa? (s. 12).

Charakteryzując stosunki radziecko-chińskie po śmierci Mao Zedonga wyodrębniono zagadnienia: 1. Wyjaśnienia metodologiczne, 2. Uwarunkowania wewnętrzne radzieckiej polityki zagranicznej (Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego, Uwarunkowania konstytucyjne polityki radzieckiej, Radzieckie kierownictwo polityczne), 3. Uwarunkowania wewnętrzne chińskiej polityki zagranicznej (Komunistyczna Partia Chin, Uwarunkowania konstytucyjne polityki chińskiej, Zmiana chińskiego kierownictwa politycznego po śmierci Mao Zedonga, 4. Polityka utrzymywania ograniczonych stosunków pozapolitycznych (Radzieckie nadzieje na zmianę kursu politycznego Pekinu po śmierci Mao, Zmiany w polityce zagranicznej ChRL po III plenum KPCh, „Trzy przeszkody” – problem Kampuczy i Wietnamu, Afganistanu i radzieckich sił zbrojnych nad granicę).

Wskazuje się tu, że stosunki Rosji/ZSRR z Chinami/ChRL były i nie są wyłącznie relacjami z jednym z sąsiednich państw, lecz „były i pozostaną formą kontaktu międzycywilizacyjnego”. Chiny stanowiły centrum cywilizacji, która promieniowała na sąsiednie kraje, tworząc skomplikowany system wpływów i uzależnień obejmujących w różnych okresach Japonię, Koreę, Wietnam, Tybet, świat mongolskich i tunguskich koczowników oraz ludów tureckich. Uznawane w Chinach wartości konfucjań-

skie odegrały istotną rolę w rozwoju nie tylko Chin, lecz również Japonii, Korei, Tajwanu, Singapuru oraz innych krajów Azji Południowo-Wschodniej. Poczucie trwałości i wielkości własnej historii oraz centralnego położenia wobec innych państw i narodów (Zhongguo, Państwo Środka, Centralny Kraj) wpłynęło na utrwalone w chińskiej świadomości uznawanie wyższości i wielkości własnego narodu. Podobnie było również z Rosją, która podkreślała swoją wyjątkowość w stosunkach do świata wewnętrznego (Święta Ruś, Trzeci Rzym, centrum prawdziwego chrześcijaństwa (ortodoksyjne i teologiczne z narodową misją Rosji, jako obrońcy prawosławia na świecie i Sławiańszczyzny przed żywiołem germańskim i tureckim, a także podnosząc metafizyczny argument o zagadkowości rosyjskiej duszy (s. 30).

Zauważa się, kolektywistyczna ideologia komunizmu nie była sprzeczna z tradycją rosyjską (bizantyńsko-moskiewską i mongolską), w której silnie była zakorzeniona hierarchiczna wizja ustroju państwowego, z dominującą zasadą całkowitej podległości i posłuszeństwa poddanych, bazująca na wspólnocie (z jej historycznie kształtującymi się i różnie rozumianymi elementami wspólnoty (obszczina), ludności (narodnost), kolektywizmu, klasowości, soborowości) oraz autokracji (samodzierzawie).

Elementy hierarchii, posłuszeństwa, wspólnoty i autokracji były kontynuowane przez rosyjskich komunistów w nowej szacie ideologicznej. Ideologia kolektywistyczna nie była również sprzeczna z tradycjami konfucjańskimi czy buddyjskimi, w których nieznaną była koncepcja własności jednostki, zapożyczona od Chin z Zachodu dopiero w latach 20. XX w. i pozostająca w kręgu zainteresowań niewielkiej grupy intelektualistów, a przyjmowano ją w całkowicie odmiennej interpretacji jako „wolność wewnętrzną”, „wolność samodoskonalenia się” polegającą na przewyciężaniu własnego egoizmu oraz pożądań i prymitywnych instynktów.

Konfucjańska etyka nadała dużą wartość hierarchii i pozycji społecznej, stała się ona podstawowym elementem systemu moralnego i wszelkie obowiązki człowieka, jak np. posłuszeństwo wobec starszych musiały być wypel-

nione regułami rządzącymi drogą życia (li). Tradycja konfucjańska przekazywana z pokolenia na pokolenie, przyczyniała się do wykształcenia paternalistycznego, autorytarnego rządu, czemu sprzyjało podkreślanie centralnej roli hierarchii imperatywu konformizmu.

Z dużym uznaniem należy odnieść się w prezentacji kwestii metodologicznych, a w tym przyjęcia założeń teoretycznych, definiowania i objaśniania zjawisk rzeczywistości międzynarodowej. Prezentuje się oryginalne wizje badania rzeczywistości międzynarodowej oraz jej uwarunkowania głównie generowane przez swoisty chiński i rosyjski ład instytucjonalny.

Przypomina się, że podstawową strukturą rządzącą w ZSRR była Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego. W wykładzie dostarcza się usystematyzowanej wiedzy o jej zasadach funkcjonowania, a w tym w odniesieniu do ładu konstytucyjnego. Podobnie jak w ZSRR, w Chinach konstytucyjnym „tworzeniem kierownictwa narodu była KPCh. W wykładzie charakteryzuje się analitycznie ład ustrojowy tego państwa, a w tym uwarunkowania konstytucyjne. 9 września 1976 r. zmarł przewodniczący KKPCCh Mao Zedong. Kontrolował on kluczowe zjawiska polityczne w państwie. Decyzje były podejmowane niemalże wyłącznie zgodnie z jego bezpośrednimi instrukcjami. Władzę sprawowano w sytuacji aresztowań najbliższych współpracowników Mao Zedonga. Ministrem bezpieczeństwa publicznego był Hu Guofeng, który sprawował ją do 1978 r. Zastąpił go Deng Xiaoping, człowiek o silnej osobowości podobnej do Mao Zedonga, mającego poparcie polityczne kręgów jowskich.

W analizie zwraca się uwagę, że Chiny stanowiły modelowy przykład państwa, gdzie polityka zagraniczna państwa była przede wszystkim określana przez jego politykę wewnętrzną (s. 149). Wobec Rosji zmieniano linię polityczną. Jej istotne ogniwo stanowiły kwestie graniczne, tj. jej nieprecyzyjne traktatowe uzgodnienia (s. 152). Istotną płaszczyznę sporów stanowiły relacje z mocarstwami, a w tym m.in. nawiązanie sojuszniczych kontaktów przez Chiny ze Stanami Zjednoczonymi. W 1978 r. Chiny opowiedziały się za zaktywizowaniem praktyki na arenie międzynarodowej, co odbiło się też na normalizacji stosunków z ZSRR.

Prezentując politykę Chin po dojściu do władzy w Związku Radzieckim przez Michaiła Gorbaczowa wyodrębniono zagadnienia: 1. Niezależna polityka zagraniczna Chin i jej skutki dla stosunków z ZSRR (Zmiana postrzegania ChRL w Moskwie i ZSRR w Pekinie, główne założenia polityki zagranicznej Chin, Radziecko-chińskie konsultacje polityczne), 2. „Nowe myślenie” w polityce ZSRR (Dojście do władzy Gorbaczowa i rozszerzenie procesu reform, „Nowe myślenie” w polityce zagranicznej), 3. Problem rozbrojenia w stosunkach trójstronnych (Spotkania na szczycie w Genewie, Reykjavíku i Waszyngtonie, Problematyka rozbrojenia przed dojściem Gorbaczowa do władzy, Nowe radzieckie podejście do problemów rozbrojenia), 4. Kontynuacja radziecko-chińskich konsultacji politycznych (Rozszerzenie dialogu i stosunków gospodarczych. Polityczny impas – siódma i ósma runda konsultacji politycznych).

Wskazano tu, że chińska polityka zagraniczna po śmierci Mao, wydobywająca się z okowów ideologicznego podejścia i balansowania pomiędzy mocarstwami, reagowała zmianami w swoich podstawowych założeniach, w wyniku decyzji podejmowanych przez inne kraje. Wzrost statusu Stanów Zjednoczonych po przejęciu władzy przez Regana spowodował przyjęcie przez Chiny bardziej neutralnej postawy wobec supermocarstw i niewiązania się z nimi porozumień (s. 234–235). W 1982 r. podjęto strategiczną decyzję o normalizacji stosunków z ZSRR. Priorytety polityki zagranicznej określano jako: 1. „Uporządkowanie” stosunków z głównymi państwami świata, osłabienie istniejących lub potencjalnych konfliktów powstających z powodu niezrozumienia lub niewłaściwego rozumienia własnych i cudzych interesów narodowych, 2. Normalizacja stosunków ze wszystkimi sąsiednimi państwami oraz osłabienie istniejących tarć i różnic, 3. A w późniejszym okresie, od czasu osłabnięcia i rozpadu ZSRR przeciwdziałanie teoriom o „chińskim zagrożeniu”, przyciąganie, przeciwdziałanie pojawianiu się międzynarodowych ugrupowań „powstrzymywania” i „wiązań” Chin oraz rozpoczęciu nowej zimnej wojny, 4. Stworzenie pokojowego otoczenia (środowiska międzynarodowego), przyciąganie zagranicznych inwe-

stycji i technologii oraz zwiększanie całościowej potęgi państwa chińskiego we wszystkich wymiarach (s. 261). Polityka ta orientowała się na odejściu od rewolucyjnych założeń Mao, o panowaniu Chin nad światem.

W Związku Radzieckim nowa rzeczywistość polityczna zaistniała po wyborze 11 marca 1985 r. sekretarzem generalnym KPZR, 54-letniego Michaiła Gorbaczowa, który podjął się wyzwania przeprowadzenia reformy państwa, a w tym kształtowania stosunków międzynarodowych. Nośne stały się w jego strategii reform hasła „głasności” i „demokracji”. Realizację nowej polityki rozpoczął od zmian kadrowych, usunięcia z kluczowych stanowisk, ludzi je sprawujących przez wiele lat (s. 307).

Wskazuje się, że dojście do władzy Gorbaczowa oznaczało – w niedługiej perspektywie – istotną zmianę w procesie normalizacji stosunków radziecko-chińskich i stanowiska ZSRR wobec Stanów Zjednoczonych (s. 344).

Prezentując problem normalizacji stosunków radziecko-chińskich wyodrębniono kwestie: 1. Początek „nowego myślenia” w azjatyckiej polityce Gorbaczowa (Przemówienie Gorbaczowa we Władystoku, Dojście do władzy Zhao Ziyanga, Rozpoczęcie rozmów w sprawie granicy), 2. Zakończenie procesu konsultacji politycznych (Uregulowanie problemu Afganistanu i rozwiązanie granicy, Rozwój współpracy gospodarczej i ostatnia runda konsultacji politycznych, Reforma systemu politycznego ZSRR), 3. Negocjacje na szczeblu ministerialnym (Zbliżenie stanowisk w uregulowaniu kwestii Kampuczy i granicy, Wizyta Qian Qichena w Moskwie, Wizyta Szewardnadzego w Pekinie), 4. Normalizacja stosunków między państwowymi i międzypartyjnymi (Wizyta Gorbaczowa w Pekinie 15–18 maja 1989 r. Słabnięcie pozycji Gorbaczowa w ZSRR, Masakra na placu Tiananmen i jego skutki polityczne, Stosunki dwustronne po masakrze na placu Tiananmen).

Znaczącym wydarzeniem w kształtowaniu nowej strategii Związku Radzieckiego wobec Dalekiego Wschodu, a w tym Chin stało się przemówienie Gorbaczowa wygłoszone w lipcu 1986 r. Podkreślał geograficzną „azjatyckość” Związku Radzieckiego (s. 444), zaprezentował cele wiążące się z umacnianiem pozycji regionu

Azja – Pacyfik, a w tym zmianę nastawienia do niego Moskwy.

W listopadzie 1987 r. zmieniło się kierownictwo polityczne w Chinach. Deng Xiaopinga – partyjnego autorytarnego przywódcę zastąpił Zhao Ziyang (s. 469). W relacjach ze Związkiem Radzieckim zarysowały się różne ognia współpracy, a w tym nośne były korekty granic, nawiązano kontakty w zakresie rozwoju naukowo-technicznego, handlu, nastąpiło zbliżenie stanowisk dotyczących sytuacji politycznej państw Dalekiego Wschodu.

W relacjach między państwami szczególnym wydarzeniem stała się w maju 1989 r. oficjalna wizyta Gorbaczowa w Pekinie. Mimo staranności jej przygotowania odbywała się w atmosferze protestów na ulicach Pekinu (s. 573). Wizyta Gorbaczowa spowodowała ożywienie polityczne oraz ujawniała dążenia na rzecz przemian demokratycznych w państwie. 20 maja 1989 r. władze wprowadziły stan wojny. Jego następstwem stała się masakra w nocy z 3 na 4 czerwca 1985 r. studentów na placu Tiananmen. Śmierć poniosło 2600 osób oraz 7 tys. zostało rannych (s. 603). Kierownictwo partii odwołało dotychczasowego przywódcę a powołało Jinga Zemina, zwolennika rządów silnej ręki, wymagającego pełnego posłuszeństwa ze strony współpracujących. Władze Związku Radzieckiego odniosły się do masakry na placu Tiananmen z „ostrożnością dyplomatyczną” przede wszystkim informowały o zdarzeniu, a ostatecznie oświadczyły, że „rząd chiński nie mógł pozwolić na chaos i destabilizację w tak ogromnym kraju” (s. 615). Wydarzenia te nie wpłynęły na oficjalną politykę Moskwy wobec państwa chińskiego.

Charakteryzując stosunki między obu państwami po rozpadzie bloku wschodniego wyodrębniono zagadnienia: 1. Rozpad bloku wschodniego i reakcja Chin (Polityka amerykańska wobec Europy Wschodniej i upadek bloku wschodniego, Reakcja Chin na upadek bloku wschodniego, Postępująca dezintegracja KPZR i ZSRR oraz zmiany konstytucyjne w ZSRR, Stabilizacja stosunków radziecko-chińskich po rozpadzie bloku wschodniego. Kryzys rozmów o regulowaniu granicy, wizyta Li Penga w Moskwie, rozwój kontaktów partyjnych i wojskowych, pogłębianie procesu rozpadu ZSRR i de-

klaracja suwerenności Rosji), 3. Ewolucja pozycji ZSRR w środowisku międzynarodowym i stosunkach dwustronnych, (Wojna w Zatoce Perskiej, Zwrot na „lewo” w polityce wewnętrznej Gorbaczowa, Zmiana nastawienia Chin wobec Gorbaczowa, Wizyta Jianga Zemina w Moskwie), 4. Chiny wobec rozpadu ZSRR (Pucz Janajewa, Reakcja Chin na upadek puczu i rozwiązanie KPZR i KP RFSRR, Rozpad ZSRR).

Wskazuje się tu, że w latach 80. nastąpiło rozluźnienie kontroli ideologicznej i politycznej ze strony Moskwy oraz aktywizowały się reformatorskie grupy partii i opozycji (s. 635). Z dużą siłą ujawniały się fale strajków, a w tym w Polsce. Jesienią 1984 r. radzieckie MSZ oświadczyło, że ZSRR nie będzie ingerował w wewnętrzne sprawy innych państw, a w tym należących do Układu Warszawskiego. Stwierdzono, że doktryna Breżniewa jest „martwa” i ZSRR pozwoli państwom bloku wschodniego „iść swoją drogą” (s. 641).

W sytuacji ujawniających się przemian politycznych w krajach wschodnioeuropejskich chińskie kierownictwo partyjne próbowało udzielać ich czynnikom oficjalnym moralnego wsparcia, co czyniono w czasie wymiany wizyt partyjnych i państwowych między Chinami a Rumunią, NRD, Czechosłowacją, Bułgarią (s. 612). Z niepokojem obserwowano upadanie rządów w Europie Wschodniej. Oficjalnym stanowiskiem była nieingerencja w sprawy wewnętrzne innych państw oraz wysyłanie depeš gratulacyjnych nowym przywódcom. Krytycznie postrzegano wtedy Gorbaczowa i obwiniano go za zaistniały stan rzeczy (s. 651). „Solidarność” krytykowano jako „przebieglą” organizację antysojalistyczną, której celem było obalenie socjalizmu i rządów PZPR. Zwracano uwagę, że upadek ZSRR wzmocni pozycję Stanów Zjednoczonych i ich zachodnich sojuszników na niekorzyść geostrategicznego położenia Chin. Obawiano się również wpływu upadku radzieckich komunistów na pozycję KPCh. W nowej sytuacji międzynarodowej przywódcy Chin stanęli przed wyzwaniem redefinicji swego miejsca w świecie. Podjęto się wyzwania przeorientowania polityki zagranicznej – „niezależnej polityki zagranicznej” na koncepcję wielobiegunowości. Równocześnie umocnieniu ulega koncepcja pozostawiania poza sojuszami,

która przekształciła się na początku 90. w projekt strategicznego partnerstwa. Po likwidacji Związku Radzieckiego czynniki polityczne Chin oświadczyły, że jest to wewnętrzna sprawa tego państwa, aczkolwiek w wymiarze kulturowym opowiadały się za zdyscyplinowaniem, antyfrakcyjnością życia politycznego. Pomimo narastania napięcia wewnętrznego w ZSRR i postępującej dezintegracji wewnętrznej KPZR, państwo chińskie konsekwentnie realizowało założenia swej polityki wobec partnera, a w tym w odniesieniu do wymiany doświadczenia partyjnego i wojskowego, m.in. w maju 1991 r. odbyła się oficjalna wizyta Jianga Zemina w Moskwie. Z niepokojem przyjmowano jednak instytucjonalny rozpad w Związku Radzieckim, a w tym zwracano uwagę na wzrost pozycji globalnej USA.

W *Zakończeniu* rozprawy o rozwoju stosunków radziecko-chińskich lat 1976–1991 zaprezentowano ich systematyczny ogląd, wyróżniając kilka charakterystycznych okresów ich rozwoju.

Na wysoką ocenę w prezentacji problemu zasługuje odwołanie się do starannie zgromadzonej literatury przedmiotu. Zwraca uwagę wysoko umiejętność łączenia wiedzy teoretycznej z deskryptywną i eksplanacyjną. Jest to oryginalne studium poznawcze. Wskazuje się w nim specyfikę ustrojową dwóch mocarstw oraz meandry przemian politycznych i ustrojowych, które przyciągają uwagę szerokich kręgów opinii międzynarodowej.

Studium wzbogaca wiedzę o współczesnych stosunkach międzynarodowych. Wskazuje się w nim na siłę tradycji w funkcjonowaniu instytucji politycznych oraz w rzeczywistości globalnych przemian politycznych i ustrojowych.

Andrzej Chodubski

Władza państwowa i administracja publiczna w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, pod red. Marka Barańskiego, Toruń 2009, ss. 343.

Recenzowana książka jest zbiorem starannie opracowanych i dobrze udokumentowanych zagadnień nt. struktur władzy państwowej, samo-

rządu terytorialnego, relacji między podmiotami władzy w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Autorzy opracowań za cezurę czasową przyjęli początek lat 90. XX w., w których rozpoczął się proces transformacji ustrojowej państw b. bloku wschodniego. Praca składa się ze *Wstępu* 10 rozdziałów: 1) E. Pioskownik, *Bułgaria*, 2) T. Rduch-Michalik, *Czechy*, 3) J. Zieliński, *Estonia*, 4) O. Szura-Olesińska, *Litwa*, 5) Ł. Makowski, *Lotwa*, 6) M. Barański, M. Czerwiński, W. Pietras, J. Sielski, *Polska*, 7) R. Rajczyk, *Rumunia*, 8) M. Barański, A. Czyż, *Słowacja*, 9) K. Krysiel, J. Wojnicki, *Słowenia*, 10) A. Czyż, R. Glajcar, K. Krysiel, *Węgry*. Struktura podziału treści poszczególnych rozdziałów jest zbliżona; charakteryzuje się w nich organy władzy państwowej (ustawodawcze, wykonawcze, sądownicze), najważniejsze akty prawne, model ustroju samorządu terytorialnego, administrację publiczną, ponadto omawia się proces przekształceń ustrojowych i model systemu politycznego.

Proces transformacji ustrojowej w latach 80. i 90. XX w. objął Bułgarię, która stała się państwem demokratycznym, prawnym o republikańskim ustroju politycznym (s. 12). Podstawowe zasady ustrojowe reguluje Konstytucja Republiki Bułgarii z 12 lipca 1991 r., m.in. określa organy władzy: ustawodawczej – jednoizbowy parlament Zgromadzenie Narodowe (s. 14–20), wykonawczej – prezydent, wiceprezydent i Rada Ministrów (s. 20–30), sadowniczą (s. 30–34). Zgodnie z założeniami ustrojowymi Bułgaria jest państwem jednolitym i nie jest w nim dopuszczalne istnienie autonomicznych jednostek terytorialnych. Obowiązujący podział administracyjno-terytorialny, na podstawie wielokrotnie nowelizowanej ustawy z 6 września 1991 r. o samorządzie terytorialnym i administracji terenowej kształtuje się następująco: gmina – podstawowa jednostka podziału terytorialnego państwa o charakterze samorządowym (s. 39), obwód – jednostka terytorialna realizująca zadania administracji rządowej. Wielokrotnie zmieniane zasady organizacji administracyjno-terytorialnej państwa świadczyć mogą o poszukiwaniu zadawalającego i efektywnego dla społeczeństwa rozwiązania.

We wprowadzeniu do zagadnień zasad ustrojowych państwa, Autorka omówiła proces kształ-